

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Ontmoetingen tussen Marokkaanse Nederlanders en de Marokkaanse overheid: een antropologisch perspectief

Kahmann, M.J.

Citation

Kahmann, M. J. (2014, June 16). *Ontmoetingen tussen Marokkaanse Nederlanders en de Marokkaanse overheid: een antropologisch perspectief*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/25252>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/25252>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

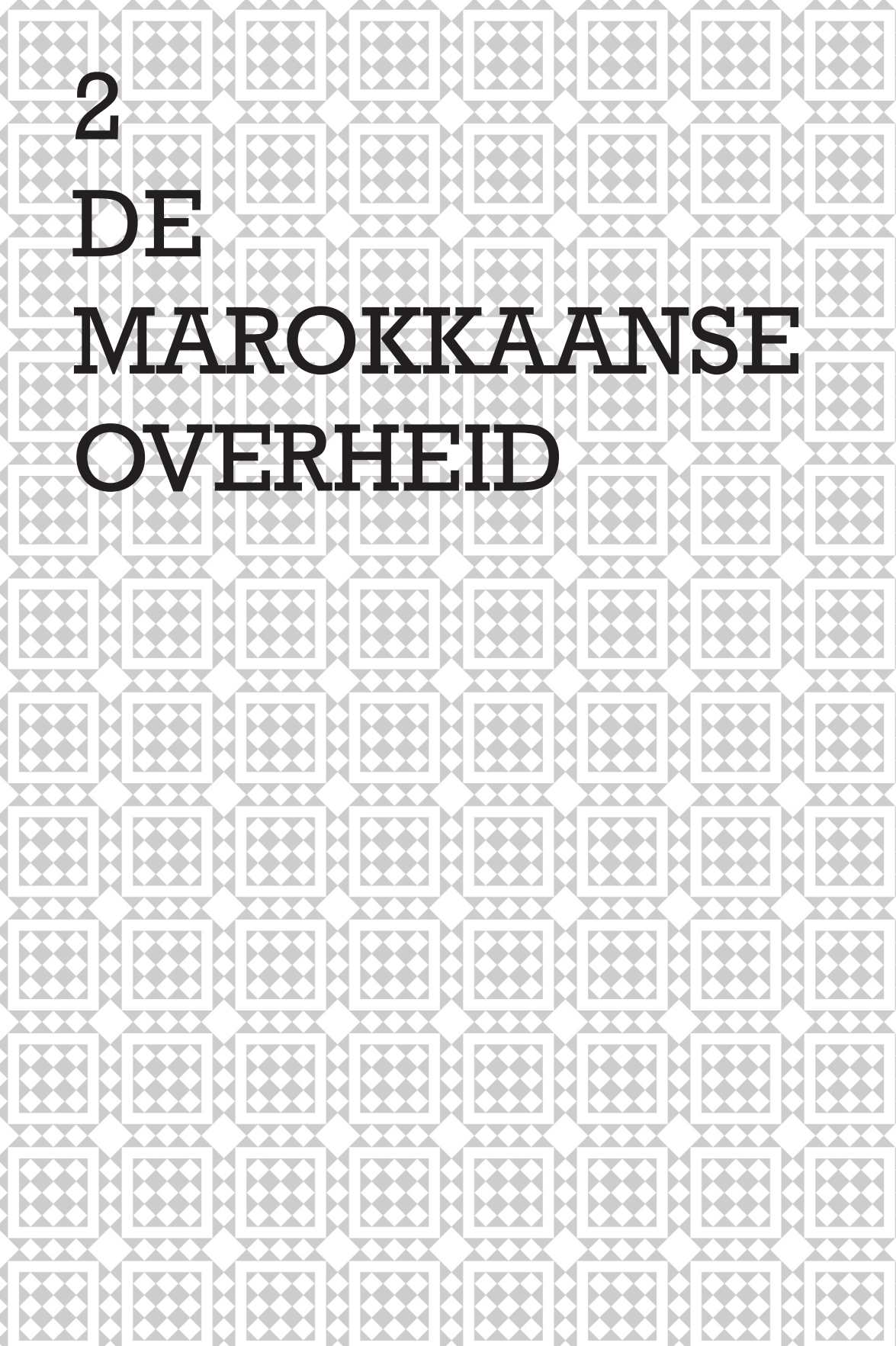

The handle <http://hdl.handle.net/1887/25252> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Kahmann, Merel

Title: Ontmoetingen tussen Marokkaanse Nederlanders en de Marokkaanse overheid : een antropologisch perspectief

Issue Date: 2014-04-16

2

DE

MAROKKAANSE
OVERHEID

2 De Marokkaanse overheid

Wat kunnen Marokkaanse Nederlanders van het Marokkaanse overheidsbeleid verwachten? Deze vraag staat centraal in dit hoofdstuk. In het eerste deel van het hoofdstuk beschrijf ik op welke manieren de Marokkaanse koning aanspraak maakt op een relatie met Marokkanen in het buitenland. Deze aanspraak legitimeert namelijk het feit dat er Marokkaans beleid voor Marokkaanse Nederlanders bestaat. Daarna komen de nationale belangen en beleidsterreinen van de Marokkaanse overheid aan bod. De Marokkaanse overheid heeft nationale belangen ten aanzien van Marokkanen in het buitenland. Deze belangen vertalen zich in beleidsvoornemens en voor de uitvoering zijn meerdere overheidsinstituties verantwoordelijk. De institutionalisering van de relatie tussen de Marokkaanse overheid en Marokkanen in het buitenland vormt daarom het laatste onderwerp van dit hoofdstuk.

2.1 Marokkanen in het buitenland: onderdanen en gelovigen

Vanaf het moment dat Marokko een onafhankelijke staat werd, voerde de Marokkaanse overheid een politiek om nationale eenheid te bevorderen. Hoewel deze politiek steeds andere vormen aannam, zijn er enkele constanten te herkennen. De belangrijkste daarvan is de bijzondere rol van de koning, die zowel wereldlijk als geestelijk leider is. Deze rol beperkt zich niet enkel tot Marokkanen in Marokko maar betreft ook Marokkanen in het buitenland. Hieronder bespreek ik de oorsprong en de uitwerking van de koninklijke aanspraak op een nationale en religieuze band.

2.1.1 Nationaliteit: ‘Eens een Marokkaan, altijd een Marokkaan’

De Marokkaanse nationaliteit is een relatief recente constructie, omdat de nationaliteitsconstructie onbekend is in het traditionele islamitische recht (Guiho, 1961:7). Volgens het klassiek islamitisch recht werd er geen onderscheid gemaakt tussen staatsburger en vreemdeling. Er waren slechts gelovige en ongelovige inwoners (Chattou & Belbah, 2002:106-107). Aan het einde van de negentiende eeuw, met het toenemen van de macht van de Europese mogendheden in Noord-Afrika, verving de politieke nationaliteitsconstructie de zuiver religieuze band als dominante aanspraak op verbondenheid (Guiho, 1961:7).

Een reeks van verdragen tussen Europese landen en Marokko illustreert

de toenemende macht van Europese mogendheden. Eén daarvan, het Verdrag van Madrid (1880), kenmerkt volgens Obdeijn (2002:108) de facto het einde van de onafhankelijkheid van Marokko, al bleef het land formeel tot 1912 autonoom. Met dit verdrag werd, in ruil voor de uitbreidende macht van Europese mogendheden, de positie van de Marokkaanse sultan vastgelegd. Hierin ligt ook de basis van de levenslange duur van de Marokkaanse nationaliteit. In artikel 15 van het Verdrag van Madrid staat immers dat Marokkanen geen afstand kunnen doen van de Marokkaanse nationaliteit zonder toestemming van de sultan (Chattou & Belbah, 2002:106; Guiho, 1961:67).

In de in 1958, kort na het einde van het Franse en Spaanse protectoraat afgekondigde Marokkaanse nationaliteitswetgeving bleef de soevereiniteit van de koning als politiek en religieus gezaghebber centraal staan. Immers, artikel 19 van de Marokkaanse nationaliteitswetgeving stelt sindsdien dat de Marokkaanse nationaliteit niet is af te staan zonder toestemming van de Marokkaanse overheid. Dat het afstand doen alleen bij Koninklijk decreet kan gebeuren, betekent in de praktijk dat slechts enkele gevallen bekend zijn van Marokkanen die toestemming kregen afstand te doen van hun Marokkaanse nationaliteit. In deze gevallen gaat het om Marokkaanse vrouwen die willen trouwen of reeds trouwden met een Saoedi-Arabisch man en daardoor in een achtergestelde positie verkeren of niet kunnen trouwen zonder afstand te doen van hun Marokkaanse nationaliteit.¹⁶ Ook Marokkaanse Nederlanders behouden de Marokkaanse nationaliteit en geven deze volgens de nationaliteitswetgeving door aan hun kinderen. Dat de Marokkaanse overheid Marokkanen in het buitenland nog als onderdeel van Marokko beschouwt, blijkt onder andere uit de nieuwe grondwet van 2011 waar de artikelen 16-18 over Marokkanen in het buitenland gaan.

2.1.2 Geloof: de Marokkaanse koning als religieus leider

De dynastieën die in de loop van de geschiedenis over Marokko regeerden, hebben met elkaar gemeen dat zij wereldlijk en geestelijk gezag met elkaar verbonden (Obdeijn & de Mas, 2002:167). Voor 1912 was de belangrijkste functie van de sultan het beschermen van het territorium tegen christenen en andere indringers (Belal, 2011:57). Ook tegenwoordig is geloof onderdeel van het gezag van de Marokkaanse koning. De vorst benadrukt immers dat hij een rechtstreekse afstammeling is van de profeet Mohammed (Obdeijn & de Mas, 2002:167).

¹⁶ Gesprek met bijzonder hoogleraar F.J.A. van der Velden, op 31 augustus 2011 in Leiden.

Toen de Franse koloniale overheid Mohammed V van augustus 1953 tot november 1955 uit Marokko verbande, groeide zowel zijn politieke als religieuze aanzien bij Marokkanen (Munson, 1993:125). Een jaar na het einde van het Franse en Spaanse protectoraat, in 1956, veranderde Mohammed V zijn titel sultan in *malik*, koning. Zijn opvolger Hassan II trachtte eveneens zijn positie als religieus leider te bestendigen. Dit deed hij onder andere door in 1962 in artikel 19 van de Grondwet zijn positie *amir al-mu'minin*, leider der gelovigen, vast te leggen. Mohammed VI stelt, net als zijn vader en grootvader, af te stammen van de profeet Mohammed en presenteert zichzelf eveneens als leider der gelovigen. Ook in artikel 41 van de Marokkaanse constitutie van 2011 staat dat de koning, leider der gelovigen, toeziet op het naleven van de islam. Dit toezien betreft zowel Marokkanen in Marokko als landgenoten in het buitenland.

Op basis van de Marokkaanse nationaliteitswetgeving en de bij wet vastgelegde religieuze positie van de Marokkaanse koning maakt de Marokkaanse overheid aanspraak op zeggenschap over Marokkaanse Nederlanders. Deze aanspraak rechtvaardigt het feit dat de Marokkaanse overheid een band met Marokkanen in het buitenland probeert te onderhouden. Deze aanspraak is echter niet statisch. De Marokkaanse nationaliteitswetgeving is in 2007 zodanig aangepast dat ook de moeder de Marokkaanse nationaliteit aan het kind doorgeeft. Het vergroten van het bereik van de Marokkaanse nationaliteit, past bij de trend waarbij het beleid van emigratielanden zich richt op het behoud van banden met de migrantengemeenschap. Het is een indicatie dat deze aanspraken ook gebruikt worden om de nationale belangen van Marokko te behartigen.

2.2 Belangen ten aanzien van Marokkanen in het buitenland

De nationale belangen waarvoor Marokkaanse Nederlanders een rol spelen, liggen op twee vlakken. In de eerste plaats heeft de Marokkaanse overheid economische belangen. Daarnaast heeft zij belangen op het gebied van politieke stabiliteit. In de jaren '60 stimuleerden de Marokkaanse autoriteiten uit economische en politieke motieven de emigratie van Marokkaanse arbeiders naar Europa. De Marokkaanse overheid moedigde emigratie van Marokkanen uit de Rif aan als oplossing voor de armoede en de politieke oppositie in deze regio (Brand, 2006:47). Geldovermakingen van gemigreerde arbeiders leverden een directe bijdrage aan de welvaart (de Haas & Plug, 2006:614). De economische en de politieke stabiliteitsbelangen bespreek ik hieronder achtereenvolgens.

2.2.1 Belang: economische banden

De Wereldbank classificeert Marokko als ontwikkelingsland (UNDP, 2009). De armoede in Marokko is terug te zien in het hoge aantal analfabeten (bijna 50%), water- en voedseltekorten, hoge werkloosheid, een relatief lage score voor de ontwikkeling van de gezondheidszorg en het onderwijs. Ook heeft het land een traditie van jarenlang staat gerelateerd geweld.¹⁷ Het relatief lage Bruto Nationaal Product (BNP) van Marokko is vergelijkbaar met dat van Egypte. In Marokko leven echter veel meer mensen onder de armoedegrens van minder dan een dollar per dag. Om zijn positie binnen de welvaartsverschillen te waarborgen, richt koning Mohammed VI zich in zijn overheidsbeleid zowel op investeringsprojecten, waaronder de investeringszone Tanger Med, als op ontwikkelingsprojecten (Sater, 2010:106; Bergh, 2012).

Fosfaat is het belangrijkste exportproduct van Marokko. In 2010 bedroegen de totale exportinkomsten van Marokko 149.583 miljoen dirham, waarvan 35.888 afkomstig uit fosfaat (Office des Changes, 2011). In ditzelfde jaar ontving Marokko 54.387 miljoen dirham aan geldovermakingen van Marokkanen in het buitenland.¹⁸ Tussen 1982 en 2007 vormden de geldovermakingen van Marokkanen in het buitenland 5,5% tot 8,9% van het Bruto Nationaal Product van Marokko (Berriane & Aderghal, 2010:13). De geldzendingen van Marokkanen in het buitenland zijn kortom een belangrijkere inkomstenbron dan het belangrijkste exportproduct en vormen een substantieel deel van het BNP.

Aangezien de geldovermakingen een belangrijke bron van inkomsten voor Marokko vormen, zijn de Marokkanen in het buitenland van groot economisch belang (de Haas & Vezzoli, 2010; Khachani, 2009; Collyer ea, 2009; Brand, 2006). In 2010 stond Marokko met 6,4 miljard dollar op de achttiende plek van landen die absoluut gezien de meeste geldovermakingen ontvangen. Ter vergelijking, India, China en Mexico staan met respectievelijk 55, 51 en 22,6 miljard dollar bovenaan deze lijst (Migration Factbook, 2011:13). Hoewel Mexico in absolute aantallen meer geldovermakingen ontvangt, is het macro-economische belang van de geldovermakingen voor Marokko groter (de Haas & Vezzoli, 2010: 21).

Het economische belang dat Marokko bij Marokkanen in het buitenland heeft, betreft niet alleen geldovermakingen. De inkomsten uit toerisme zijn vergelijkbaar met de geldovermakingen. In 2010 waren de inkomsten uit toerisme voor Marokko 56.433 miljoen dirham. Opmerkelijk is echter dat bijna de helft van de

¹⁷ <http://www.arab-hdr.org/data/profiles/MAR.aspx>.

¹⁸ <http://www.oc.gov.ma/portal/tableau-bord-an.php>.

toeristen in Marokko, zie figuur 2, bestaat uit Marokkanen in het buitenland.

Figuur 2: Aantal toeristen waaronder Marokkanen in het buitenland

Toerisme	2000-06	2007	2008	2009	2010	2011
Entrées de voyageurs contrôlés aux frontières (En milliers)	5113	7408	7879	8341	9288	9342
Dont (En %) :						
Marocains résidents à l'étranger	44,4	45,5	45,6	46,5	47,1	47,2
Touristes étrangers	49,9	54,5	54,4	53,5	52,9	52,8

Bron: www.tourisme.gov.ma/francais/5-Tourisme-chiffres/ArriveeTouristes.htm

Een grote meerderheid van Marokkanen in het buitenland komt ieder jaar of om de paar jaar gedurende de zomervakantie naar Marokko om familie te bezoeken of vakantie te vieren (Collyer ea, 2009:1560). Ook zijn er Marokkanen in het buitenland die buiten de zomerperiode naar Marokko reizen. Dit zijn bijvoorbeeld gepensioneerden die half in Marokko en half in het land van vestiging wonen (Collyer ea, 2009:1560).

Naast de geldovermakingen en het toerisme heeft de Marokkaanse overheid nog een derde economisch belang. De Marokkaanse overheid wil dat Marokkanen in het buitenland investeren en bijdragen aan ontwikkelingsprojecten. Deze tweedeling illustreert het verschil in welvaart in Marokko. Enerzijds is Marokko het land dat steun via ontwikkelingsprojecten nodig heeft en anderzijds is het een aantrekkelijk investeringsland. Doordat investeringen van Marokkaanse banken zich concentreren in steden en niet in armere regio's met een gebrek aan ontwikkelingsstructuur, houden de verschillen in welvaart stand (Khachani, 2009:1618).

2.2.2 Belang: politieke stabiliteit

Na de onafhankelijkheid kregen de drie Marokkaanse koningen te maken met verschillende bedreigingen van de nationale eenheid en veiligheid. De belangrijkste zijn:

- Het verzet in de Rif. Toen koning Mohammed V na de onafhankelijkheid de centrale macht van Marokko uitbreidde, kreeg hij te maken met verzet vanuit de Rif. De Riffijnen, die meer welvaart en vrijheid kenden gedurende het Franse en Spaanse protectoraat, kwamen in opstand tegen de centrale macht (Obdeijn & de Mas, 2002). Kroonprins Hassan

II sloeg deze opstanden gewelddadig neer en tot september 1962 stond de Rif onder militair bestuur (Obdeijn & de Mas, 2002:158; Richards & Waterbury, 1990: 317-319). Gedurende deze jaren migreerden de eerste Marokkaanse arbeiders naar Europa.

- Persoonlijke aanslagen. Ook koning Hassan II had met verschillende vormen van oppositie te maken. De grootste dreiging kwam van twee persoonlijke aanslagen in 1970 en 1972. Na deze twee aanslagen nam de repressie toe: controle op burgers, het gebruik van geweld door de staat en het aantal politieke gevangenen groeide. In deze periode, die de benaming kreeg 'de Jaren van Lood', kenmerkte Marokko zich als politie-staat, waarin de koning het geweldsmonopolie had. Bij de aanslagen op koning Hassan II waren zijdelings ook Marokkanen in Europa betrokken (Tinnemans, 1994).
- Bedreiging van de religieuze positie van de koning. Sheikh Yassine schreef in 1975 een open brief aan koning Hassan II. In deze brief, getiteld 'Islam of de zondvloed', hekelde Yassine de alom heersende corruptie en stelde hij de koning aansprakelijk voor de toenemende zedenverwildering (Obdeijn & de Mas, 2002:171). Yassine erkende in de brief de politieke autoriteit van de Marokkaanse koning, maar bekritiseerde zijn heilige status als leider der gelovigen (Zeghal, 2009). Door zijn openlijke verzet tegen de koning werd Yassine opgesloten in een psychiatrische inrichting en zat hij vervolgens in de gevangenis of stond hij onder huis-arrest.

Voorts heeft Mohammed VI net als zijn vader en grootvader te maken met partijchap, factievorming en ontwikkelingen die de politieke eenheid en veiligheid bedreigen. Een andere belangrijke oorzaak van politieke instabiliteit is de discussie over de positie van de islam in de Marokkaanse samenleving. Een voorbeeld hiervan is het politieke proces rond de hervormingen van het Marokkaanse familierecht. Voor deze hervormingen was een compromis nodig tussen verschillende machtsblokken met uiteenlopende visies over de positie van de islam in Marokko. In mei 2003 werd het bestaan van deze uiteenlopende visies over sociale en culturele normen en het verschil tussen de traditionele meerderheid van de Marokkanen en de liberale elite pijnlijk blootgelegd door de zelfmoordaanslagen in Casablanca (El-Katiri, 2013:56). De uiteenlopende visies over de rol van de islam in de Marok-

kaanse samenleving zijn bedreigend voor de nationale veiligheid en de (religieuze) positie van de Marokkaanse koning. De jarenlange onderhandelingen over het Marokkaanse familierecht tussen verschillende partijen, resulteerden uiteindelijk in een compromis over de positie van de islam in Marokko. Eén van de resultaten van deze centrale besluitvorming, was het bestendigen van de positie van Mohammed VI als politiek en religieus leider (Buskens, 2003:122).

De politieke situatie in Marokko is voor Marokkaanse Nederlanders van belang omdat de wens tot controle over politieke en religieuze oppositie door de Marokkaanse overheid eveneens geldt voor Marokkanen in het buitenland. De bestaande spanningen in Marokko zetten zich ook over de grenzen voort – door de Europese vrijheid van meningsuiting en van godsdienst soms zelfs in versterkte vorm (Iskander, 2010:84). Marokkanen in het buitenland kunnen in het land van vestiging met behulp van media-aandacht Marokko onder druk zetten of negatief belichten (Brand, 2006:8). De Marokkaanse koning Hassan II meende dan ook dat ingrijpen buiten Marokkaanse staatsgrenzen noodzakelijk was voor het behoud van de nationale politieke stabiliteit (Bouras, 2012).

Voor het behoud van de geldovermakingen en het waarborgen van de nationale politieke stabiliteit blijft de relatie met Marokkanen in het buitenland cruciaal. In de volgende paragrafen beschrijf ik de beleidsvoornemens van de Marokkaanse overheid ten aanzien van Marokkanen in het buitenland.

2.3 Beleid en instrumenten

Om de hierboven genoemde belangen te behartigen, ontwikkelde de Marokkaanse overheid vanaf de jaren '60 concreet beleid en de instrumenten voor de uitvoering daarvan. Het beleidsplan van het Marokkaanse ministerie van Economische Zaken van 1968-1972 is het eerste beleidsplan waarin Marokkaanse emigranten staan vermeld (Brand, 2006:61). De Marokkaanse overheid formuleerde in dit plan drie beleidsdoelen ten aanzien van Marokkaanse arbeiders in het buitenland, namelijk de groei van tegoeden in vreemde valuta, het creëren van werkgelegenheid voor werkloze Marokkanen en het gebruik van in het buitenland opgedane ervaringen en kennis voor de ontwikkeling van Marokko (Brand, 2006).

In het beleidsplan 2008-2012 van het ministerie van Marokkanen in het Buitenland staan naast deze initiële beleidsdoelen enkele nieuwe doelen vermeld. Deze nieuwe doelen zijn onder andere gericht op de integratie van Marokkanen in het buitenland en het verbeteren van hun rechten in het land van vestiging. In totaal

onderscheid ik in de beleidsdocumenten van de Marokkaanse overheid zes beleidsvoornemens, die ik hieronder beschrijf. Deze zes beleidsvoornemens geven inzicht in wat Marokkaanse Nederlanders van de Marokkaanse overheid kunnen verwachten.

2.3.1 Eerste beleidsvoornemen: geldovermakingen

In het beleidsplan 1973-1977 staan de geldovermakingen van Marokkanen in het buitenland als inkomsten op de betalingsbalans (Brand, 2006:61-62). Vijftig jaar later heeft de Marokkaanse overheid twee concrete doelen ten aanzien van geldovermakingen van Marokkanen in het buitenland. Binnen dit eerste beleidsvoornemen wil de Marokkaanse overheid ten eerste de geldovermakingen behouden en ten tweede wil zij de geldovermakingen reguleren. Beide onderwerpen beschrijf ik achtereenvolgens.

Behoud geldovermakingen

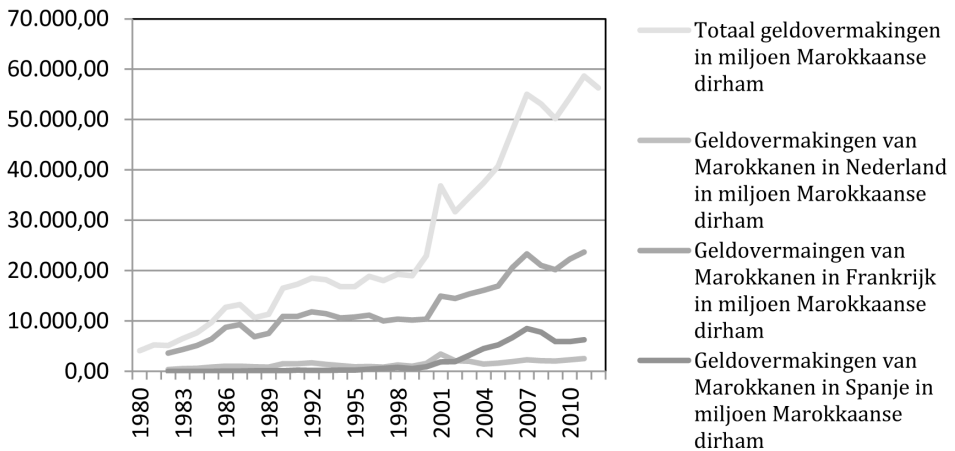
De Marokkaanse overheid hoopt te voorkomen dat de geldovermakingen van Marokkanen in het buitenland afnemen vanwege familiehereniging en permanente vestiging (Collyer ea, 2009:1558). Doordat Marokko al tientallen jaren afhankelijk is van de geldovermakingen van Marokkanen in het buitenland, zou een afname hiervan kunnen resulteren in een economische crisis (Leichtman, 2002:129). Marokkaanse arbeidsmigranten gingen initieel voor een korte periode naar het buitenland om daarna weer naar Marokko terug te keren. De binding met Marokko en achterblijvende familieleden stond daardoor centraal in het migratieproces (Khachani, 2009:1614). Deze binding met familieleden, met name directe familierelaties, is essentieel voor het sturen van geld (Khachani, 2004; de Haas, 2007b; Dagevos ea, 2007; Rubio, 2004; Barendse ea, 2006). Het merendeel van de Marokkaanse arbeiders keerde echter niet terug naar Marokko en liet hun gezin overkomen. Door gezinshereniging nemen de directe familierelaties af en daarmee op termijn ook de geldovermakingen.

De Marokkaanse overheid probeert op meerdere manieren de geldovermakingen naar Marokko te stimuleren. Dit doet zij onder andere door uitbreiding van het aantal Marokkaanse bankfilialen en door voordelige fiscale maatregelen waardoor Marokkanen in het buitenland makkelijker en goedkoper geld naar Marokko overmaken (de Haas, 2005a:61).

Ondanks de zorgen van de Marokkaanse overheid over een afname van de geldovermakingen, namen de geldovermakingen de afgelopen decennia toe. Een

overzicht van de formele geldovermakingen van Marokkanen in het buitenland naar Marokko is te vinden in figuur 3.

Figuur 3: Geldovermakingen Marokkanen in het buitenland

Bron: http://www.oc.gov.ma/FluxFinanciers/MRE_Annue.asp

Deze cijfers van Office des Changes omvatten alle banktransacties, geldovermakingen via het postkantoor en de geldwisselingen (van vreemde valuta naar dirham) door individuen in Marokko (Barendse ea, 2006:103).

De geldovermakingen naar Marokko namen van 1980 tot 2012 toe van 4.147,6 naar 56.302,9 miljoen Marokkaanse dirham. De stagnatie van geldzendingen tijdens de jaren 1990 komt mogelijk door de permanente vestiging van Marokkaanse emigranten in het buitenland (Khachani, 2004:148). De invoering van de euro verklaart mogelijk de piek in de geldovermakingen in 2001. Mogelijk stegen de geldovermakingen in deze periode door een combinatie van zwart geld en een gebrek aan vertrouwen in de nieuwe valuta (de Haas, 2007a:30; Khachani, 2004:181).

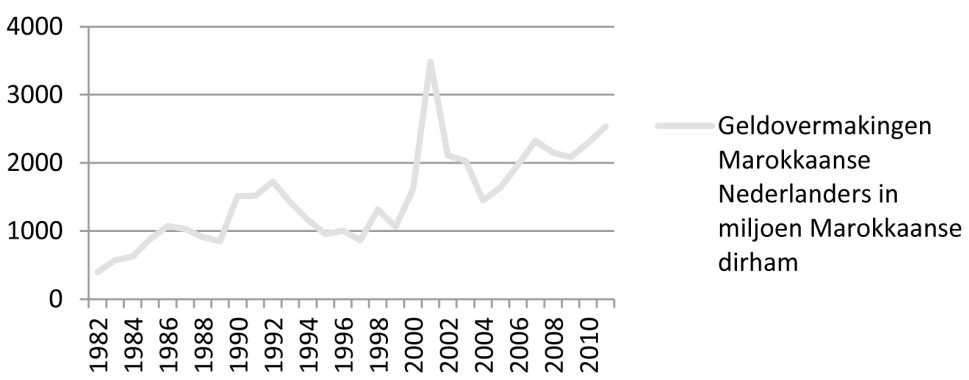
Vanaf 2001 neemt de stijging van de geldovermakingen, ook na correctie op inflatie in Marokko, sterker toe.

Khachani (2004:181) ziet de aanslagen van 11 september 2001 in de Verenigde Staten als mogelijke aanleiding. Een toename van interculturele spanningen in het land van vestiging en een afname van een veiligheidsgevoel zouden, aldus Khachani, leiden tot toenemende investeringen in Marokko. Investerings in vastgoed, bijvoorbeeld een huis in Marokko, bieden dan een vorm van veiligheid en zekerheid (Khachani, 2009:1615). Een andere mogelijke verklaring voor de toename is het aantreden van koning Mohammed VI en zijn veranderde beleid.

Het merendeel van de geldovermakingen naar Marokko is afkomstig uit Frankrijk. Uit de relatief jonge migratielanden, waaronder Spanje, neemt het aandeel in geldovermakingen toe. De totale geldovermakingen van alle Marokkanen in het buitenland blijven door de komst van nieuwe migratielanden een substantieel deel van het Marokkaanse bruto nationaal product (BNP) vormen (Hamdouch, 2008).

Figuur 4 illustreert dat de geldovermakingen van Marokkaanse Nederlanders gestaag groeien.

Figuur 4: Geldovermakingen Marokkaanse Nederlanders

Bron: http://www.oc.gov.ma/FluxFinanciers/MRE_Annee.asp

In 1982 werd er door Marokkanen in Nederland 395 miljoen Marokkaanse dirham naar Marokko overgemaakt. In 2011 was dit 2.531,8 miljoen Marokkaanse dirham, omgerekend ongeveer 225,5 miljoen euro. Wat opvalt in vergelijking met andere landen, waaronder Frankrijk en Spanje, is dat de geldovermakingen vanuit Nederland na 2001 relatief minder toenemen. Hierdoor maken de geldovermakingen van Marokkaanse Nederlanders een steeds kleiner deel uit van de totale overmakingen naar Marokko.

Reguleren geldovermakingen

In figuur 5 vallen eurobankbiljetten neer op een bankgebouw met daarnaast de Marokkaanse vlag.

Figuur 5: Advertentie van Western Union

Het illustreert dat de Marokkaanse overheid baat heeft bij geldovermakingen die naar een Marokkaanse bank gaan. Marokkaanse banken kunnen de tegoeden dan namelijk gebruiken voor investeringen in Marokko. In 1926 is de Marokkaanse bank, *Banque Central Populaire* (BCP), bij Koninklijk decreet opgericht.

Een groot aandeel van de tegoeden op die bank is afkomstig van Marokkanen in het buitenland.

Hoewel er geen exacte cijfers beschikbaar zijn, is de grens tussen overheid en bank poreus en is het waarschijnlijk dat de tegoeden van Marokkanen in het buitenland de Marokkaanse overheidsinvesteringen mede financieren (Iskander, 2010a:26).

De Marokkaanse overheid lanceerde in het midden van de jaren 1960 een campagne om sparen en investeren te promoten: zij moedigde burgers aan hun geld op de bank te zetten (Iskander, 2010a:15). In 1968 kreeg de bank *Crédit Populaire du Maroc* (CPM) de taak de geldovermakingen van migranten te reguleren (Charef, 1999). De bank diende als alternatief voor Marokkanen in het buitenland om het geld naar Marokko over te maken dat zij voorheen verstuurden via het postkantoor of meegaven aan bekenden die terugkeerden naar Marokko.

In 1971 voerden Marokkaanse banken een premie in, waarbij Marokkanen in het buitenland drie procent rente voor iedere transactie kregen (Collyer ea, 2009:1558). Hierdoor probeerde de Marokkaanse overheid Marokkanen in het buitenland aan te moedigen hun geld via officiële kanalen naar Marokko over te maken, zodat de transacties niet langer buiten de staatscontrole om zouden gaan (Iskander, 2010). Iskander beschrijft eveneens hoe medewerkers van de Marokkaanse

bank Marokkanen in het buitenland persoonlijk begeleidden en bekend maakten met het gebruik van officiële kanalen voor geldovermakingen. Daarnaast richten Marokkaanse banken zich op de ontwikkeling van allerlei producten speciaal voor Marokkanen in het buitenland (Iskander, 2010a:23). Vanaf de jaren '80 is het voor Marokkanen in het buitenland bijvoorbeeld mogelijk een repatriëringverzekering af te sluiten bij een Marokkaanse bank (Shadid & van Koningsveld, 2008:168).

In dit boek beschouw ik de Marokkaanse bank als onderdeel van de Marokkaanse overheid, omdat zij direct betrokken zijn bij de uitvoering van het beleid voor Marokkanen in het buitenland. Stichting Hassan II kreeg bijvoorbeeld naast subsidie van de Marokkaanse overheid ook een bepaald percentage van de winst van de Marokkaanse banken die het leeuwendeel van de buitenlandse geldovermakingen ontvingen (Brand, 2006:81-82). In Nederland zijn meerdere Marokkaanse bankfilialen gevestigd, voornamelijk in de grote steden in de Randstad.

2.3.2 Tweede beleidsvoornemen: toerisme

Toerisme is een belangrijke inkomstenbron voor Marokko. Van het totaal aantal toeristen dat naar Marokko komt, bestaat iets minder dan de helft uit Marokkanen in het buitenland. Voor Marokkaanse Nederlanders zijn twee onderdelen met betrekking tot toerisme van belang: (1) het speciale welkomstbeleid dat de Marokkaanse overheid heeft voor Marokkanen in het buitenland en (2) doordat veel Marokkaanse Nederlanders regelmatig naar Marokko gaan, is het Marokkaanse territorium een belangrijke plaats voor de ontmoeting tussen Marokkaanse Nederlanders en Marokkaanse autoriteiten.

Welkomstbeleid

Stichting Mohammed V heeft een welkomstprogramma voor terugkerende Marokkanen in het buitenland. Koning Mohammed VI is de voorzitter van deze stichting. In het vakantieseizoen, tussen 15 juni en 15 september van elk jaar, faciliteert de stichting de reis en het verblijf van “buitenlandse” Marokkanen in Marokko. Hierbij zijn meerdere Marokkaanse instellingen betrokken, waaronder de douane, de politie, de ministeries van Vervoer, Buitenlandse Zaken en Gezondheid, *Maroc Telecom*, *Royal Air Maroc* en Marokkaanse banken. De stichting legde parkeer- en rustplekken aan in Spanje, Frankrijk, Italië en Marokko. Op deze rustplekken zijn diverse voorzieningen voor Marokkanen in het buitenland aanwezig. De voorzieningen bestaan onder andere uit informatie over het verblijf in Marokko, medische bijstand tijdens de reis naar Marokko, voorlichting over investeringsmogelijkheden en aan-

biedingen van bijvoorbeeld *Maroc Telecom*.

De samenwerking tussen Marokkaanse instituties blijkt onder andere uit de samenwerkingsactie *Bladi Asfar*, tussen *Banque Populaire* en *Royal Air Maroc*, zie figuur 6. Klanten van de Marokkaanse bank krijgen korting bij de aankoop van een vliegticket bij *Royal Air Maroc*. Opnieuw blijkt dat in het beleid van de Marokkaanse overheid voor Marokkanen in het buitenland verscheidene instituten en bedrijven, gelieerd aan de Marokkaanse koning, betrokken zijn bij de uitvoering.

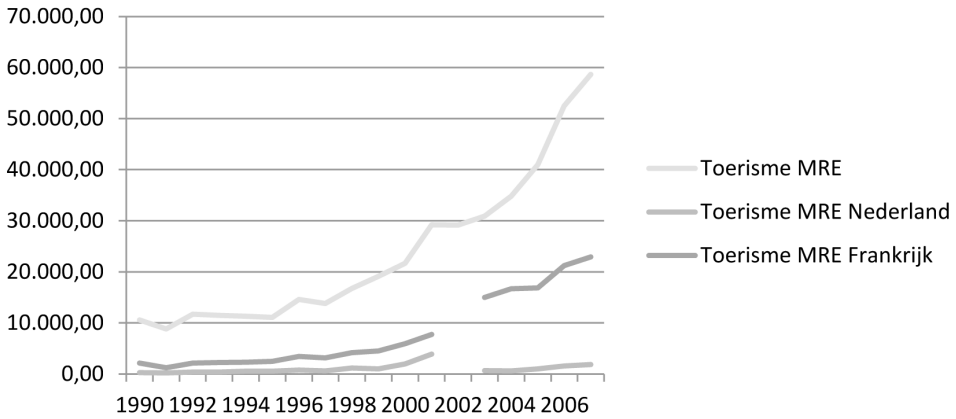
Figuur 6: Advertentie *Bladi Asfar*: ‘welkom Marokkanen van de wereld’

Vanaf 1999 voerde Stichting Hassan II het welkomstbeleid voor de terugkerende migranten uit. In 2000 droeg koning Mohammed VI de subsidie hiervoor over aan Stichting Mohammed V (Iskander, 2010b:176). Door het welkomstbeleid namen de afgelopen jaren de wachttijden bij de douane af en zouden terugkerende Marokkanen minder hinder ondervinden van corruptie (de Haas, 2007a).

Figuur 7 laat een patroon zien waaruit blijkt dat de inkomsten uit toerisme de afgelopen jaren toenamen. De laatste jaren zijn deze inkomsten zelfs groter dan de inkomsten uit geldovermakingen (Berriane en Aderghal, 2010:15). De inkomsten uit het Nederlands toerisme, waaronder ook niet-Marokkaanse Nederlanders, stijgen minder drastisch dan de inkomsten vanuit Frankrijk.

Figuur 7: Inkomsten vanuit toerisme in miljoen Marokkaanse dirham

Bron: http://www.oc.gov.ma/portal/flux_voyage_pays.php#

In 2011 telden Marokkaanse autoriteiten 523.033 toeristen vanuit Nederland. Aangenomen kan worden dat iets minder dan de helft bestaat uit Marokkaanse Nederlanders (van der Welle, 2011:187).

Dit betekent dat een behoorlijk aantal van de 362.954 Marokkaanse Nederlanders jaarlijks naar Marokko reist.

2.3.3 Derde beleidsvoornemen: investeringen en ontwikkeling

Op economisch terrein ziet de Marokkaanse overheid Marokkanen in het buitenland niet alleen als geldzenders en toeristen. De Marokkaanse overheid schrijft de Marokkanen in het buitenland in toenemende mate een belangrijke positie toe als ondernemers en ontwikkelingsactoren (de Haas & Vezzoli, 2010:21). Marokkanen in het buitenland hebben gezien hun sociale en economische status bovendien een cruciale rol voor het laten slagen van ontwikkelingsprojecten in dorpen van herkomst (Charfi, 2009: 1644).

Reeds in het beleidsplan van het Marokkaanse ministerie van Economische Zaken van 1968-1972 is één van de beleidsdoeleinden dat Marokkaanse migranten door hun opleiding in het buitenland kunnen bijdragen aan het ondernemingsklimaat en de economische ontwikkeling in Marokko. In het beleidsplan van het ministerie van Marokkanen in het Buitenland voor 2008-2012 staan vier beleidsdoelen, waaronder het stimuleren van investeringen door Marokkanen in het buitenland in Marokko.

De Marokkaanse overheid tracht het gedrag van Marokkanen in het buitenland zodanig te beïnvloeden dat consumptieve uitgaven veranderen in productieve inves-

teringen (Iskander, 2010a:11; de Haas, 2005a:61).

Instrumenten

Opnieuw blijken de Marokkaanse banken nauw betrokken bij de implementatie van het Marokkaanse overheidsbeleid. In 1989 werd bank Al Amal opgericht om de investeringen in Marokko door Marokkanen in het buitenland te stimuleren (Belguendouz, 2009). Daarnaast hebben op het moment van schrijven zowel Stichting Hassan II als het Marokkaanse ministerie van Marokkanen in het Buitenland investeringsprojecten. Het grootste project is *Forum International des Compétences à l'Etranger* (FINCOME). Het ministerie presenteerde dit nieuwe project op 25 mei 2007 in Casablanca (Baracs, 2007). De Marokkaanse overheid wil met dit programma zicht hebben op de gelden die Marokko binnenkomen en meer sturing geven aan de privé gelden van de Marokkanen in het buitenland, die nu grotendeels in onroerend goed verdwijnen (Khachani, 2009:1614). Tijdens een voorlichtingsbijeenkomst van het ministerie van Marokkanen in het Buitenland over FINCOME blijkt dat de Marokkaanse overheid zich met dit project hoofdzakelijk richt op Marokkanen in Frankrijk. Marokko en Frankrijk onderhouden sinds de onafhankelijkheid intensieve diplomatieke banden en handelsrelaties (Sater, 2010:132).

Op het terrein van ontwikkelingsprojecten heeft de Marokkaanse overheid meerdere programma's, waaronder de solidariteitscampagne van Stichting Mohammed V en kleine ontwikkelingsprojecten van de Marokkaanse koning in rurale gebieden (Charfi, 2009:1653).

Praktijk

Wanneer migranten investeren in het land van herkomst, doen zij dit voornamelijk in onroerend goed. Volgens Hamdouch (2007) bestaat 83,7% van de investeringen in Marokko door Marokkanen in het buitenland uit onroerend goed. Voor het kopen van een huis of een stuk grond in Marokko spelen, naast praktische overwegingen, de eenvoudig te verkrijgen hypotheek mee.

Deelname van Marokkaanse emigranten aan ontwikkelingsprojecten in Marokko ontstond in de jaren 1970 en neemt met de jaren toe (Charfi, 2009:1655). De impact van de projecten is echter beperkt door de kleine schaal waarop Marokkanen in het buitenland de projecten uitvoeren (de Haas & Vezzoli, 2010:25). Daarnaast blijken de investeringscondities onvoldoende om Marokkanen in het buitenland massaal aan te trekken.

Dat Marokkanen het minste terugkeren van alle migrantengroepen in Europa, suggereert dat Marokko nog geen aantrekkelijke investeringscondities heeft (de

Haas & Vezzoli, 2010:25). Corruptie is één van de hoofdoorzaken van de slecht lopende investeringen, aldus een medewerker van de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM). Wanneer Marokko het aantal investeringen van Marokkanen in het buitenland wil vergroten, lijkt het creëren van een gezonder ondernemingsklimaat noodzakelijk en dat vereist grote hervormingen (de Haas, 2005a:62).

2.3.4 Vierde beleidsvoornemen: religieuze voorzieningen

De Marokkaanse staatsislam is verbonden met de Malikitische rechtsschool, de Ash'ari geloofsleer en het soefisme. De Marokkaanse koning beschouwt het als zijn taak om deze tradities te verzorgen voor zowel Marokkanen in Marokko als landgenoten in het buitenland. Radicale islamitische invloeden kunnen de autoriteit van de Marokkaanse koning en de veiligheid in Marokko aantasten. Vanuit dit oogpunt beschouwen Marokkaanse autoriteiten godsdienstvrijheid en de scheiding van kerk en staat als problematisch. Dit zijn juist aspecten die voor Marokkaanse Nederlanders aan de orde zijn. Minister Taoufik, voormalig minister van Religieuze Zaken, uit zijn zorgen over Marokkaanse Nederlanders die radicaliseren en aanleiding kunnen geven tot terroristische activiteiten in Marokko, aldus minister Verhagen na een bezoek aan Marokko in 2008.

Beleid en instrumenten

De betrokkenheid van de Marokkaanse overheid bij het religieuze leven van Marokkanen in het buitenland bestaat al langer. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat de Marokkaanse overheid al vanaf 1970 jaarlijks tijdens de ramadan imams naar Nederland zendt, (Landman, 1992:160). Het zenden van imams heeft tot doel de religieuze identiteit van Marokkanen in het buitenland in stand te houden (El Moukhi, 2008). De Marokkaanse overheid ziet het op het rechte geloofspad houden van Marokkaanse moslims als de voornaamste taak van de imam, die zich verder moet onthouden van welke vorm van kritiek op het vigerende politieke systeem (Beck & Ljamai, 1997:5). Stichting Hassan II en het Marokkaanse ministerie van Religieuze Zaken handelen afwisselend de aanvragen van Marokkaans-Nederlandse religieuze organisaties voor het zenden van imams af.

Een recenter initiatief is afkomstig van het Marokkaanse ministerie van Religieuze Zaken. Zij richtte in september 2008 de *Conseil Marocain des Oulémas pour l'Europe*, de Marokkaanse Raad van Schriftgeleerden voor Marokkanen in Europa op. Deze raad heeft als doel Marokkanen in het buitenland te voorzien van de onderricht in de Marokkaanse islam. De raad organiseert bijeenkomsten en tracht

daarmee bij te dragen aan de organisatie van het religieuze leven van Marokkanen in het buitenland. Volgens de voormalige Marokkaanse minister van Religieuze Zaken, Ahmed Taoufik, is het initiatief eveneens bedoeld om een alternatief te bieden tegenover radicaal-islamitische groepen (Dguidegue, 2012:12). De Raad van Schriftgeleerden voor Europa wil door het faciliteren van de Marokkaanse islam voor Marokkanen in het buitenland zowel bijdragen aan het behoud van de Marokkaanse religieuze identiteit als aan het waarborgen van binnenlandse veiligheid (Brand, 2006:58).

De beleidsvoornemens komen in praktijk slechts beperkt tot uitvoering (El Katiri, 2013). Een belangrijke reden hiervoor is dat de Marokkaanse autoriteiten afhankelijk zijn van de regelgeving in landen van vestiging en de medewerking van Marokkanen in het buitenland. De implementatie van het religieuze beleid van de Marokkaanse overheid vraagt om een zorgvuldige diplomatie om de doelen van het Marokkaanse beleid uit te leggen aan het Europese publiek om zo ondersteuning en medewerking van Europese landen te krijgen (El Katiri, 2013). Dit ter voorkoming van heftige reacties waarbij vestigingslanden het Marokkaanse beleid opvatten als buitenlandse inmenging. Een voorbeeld hiervan is de politieke ophef die in Nederland ontstond toen veertig imams uit Nederland waren uitgenodigd voor een bijeenkomst in Marokko.

2.3.5 Vijfde beleidsvoornemen: behoud Marokkaanse identiteit

Eén van de doelen uit het beleidsplan van het ministerie van Marokkanen in het Buitenland voor 2008-2012 is de integratie in het land van vestiging met behoud van banden met Marokko. Dit betekent dat Marokkanen in het buitenland wel moeten integreren, zonder echter de ‘Marokkaanse wortels’ te verliezen. Dit beleidsdoel vertaalt zich concreet in projecten tot behoud van ‘de Marokkaanse identiteit’. Onder andere heeft het ministerie van Marokkanen in het Buitenland educatieve programma’s en verzorgt Arabische lessen voor kinderen van migranten (Sadiqi, 2004/05:5).

Ook Stichting Hassan II verzorgt onderwijs in Arabische taal en Marokkaanse cultuur voor migrantenkinderen. De Arabische taallessen richten zich voornamelijk op het lezen en reciteren van de Koran. Nederland heeft zeven aanstellingen voor docenten Arabische taal via Stichting Hassan II, daar waar Frankrijk en België respectievelijk 304 en 87 docenten tellen (El Moukhi, 2008). De stichting organiseert eveneens jaarlijkse reizen en zomerkampen voor Marokkanen in het buitenland om onder andere de kennis over Marokko te vergroten.

Het Marokkaanse ministerie van Marokkanen in het Buitenland opende, tot behoud van de Marokkaanse nationaliteit, culturele centra in Brussel, Parijs, Barcelona, Montréal en Tripoli. Deze centra dienen te fungeren als een ontmoetingsplaats en ter consolidering van de Marokkaanse nationale identiteit. Het culturele centrum dat in Nederland zou komen, is nog steeds niet geopend.

De 'Marokkaanse identiteit' die de Marokkaanse overheid met dergelijke initiatieven bevordert en verspreidt, is omstreden voor een deel van de Marokkanen in en buiten Marokko. Hoewel Marokko een grote verscheidenheid kent aan etnische achtergronden, werd de Marokkaanse identiteit de afgelopen decennia bij uitstek gekenmerkt door Arabische en islamitische elementen. In Nederland, waar het overgrote deel van de migranten migreerde vanuit de Rif, associëren veel Marokkaanse Nederlanders zich met Berberidentiteiten. Hoewel ik respondenten in de interviews niet direct naar het onderscheid tussen Arabieren en Berbers vroeg, sprak het merendeel van de respondenten uit zichzelf hierover. Voor Marokkaanse Nederlanders blijken deze identiteiten van belang.

2.3.6 Zesde beleidsvoornemen: verbeteren positie Marokkanen in het buitenland

In het beleidsplan van het ministerie van Marokkanen in het Buitenland voor 2008-2012 is één van de vier beleidsdoelen: het verdedigen van de rechten en belangen van Marokkanen in het land van vestiging en Marokko. Voor de rechten en belangen in Marokko geldt dat de Marokkaanse overheid streeft naar volwaardig burgerschap, waaronder stemrecht voor Marokkanen in het buitenland. Hoewel dit al decennialang een streven van de Marokkaanse overheid is, hebben Marokkanen in het buitenland nog nooit vanuit het land van vestiging kunnen deelnemen aan verkiezingen in Marokko. Wel hebben zij in 2011 deel kunnen nemen aan het Marokkaanse referendum over de nieuwe grondwet.

Voor de rechten en belangen in het land van vestiging geldt dat de Marokkaanse overheid als doel heeft Marokkanen in het buitenland te beschermen tegen discriminatie, racisme en geweld (Brand, 2006). Om tegemoet te komen aan de rechten en belangen van Marokkanen in het buitenland is de Koninklijke adviesraad van Marokkanen in het buitenland, *Conseil de la communauté Marocaine à l'étranger* (CCME) in 2007 opgericht. De raad moet de koning adviseren over de Marokkanen in het buitenland. De leden hebben als taak de ontwikkelingen in beleid en onderzoek met betrekking tot Marokkanen in het buitenland in de gaten te houden. De

leden zijn verdeeld over zes werkgroepen die migratiegerelateerde thema's behandelen.

De raad heeft 37 leden, allen Marokkanen in het buitenland, afkomstig uit meerdere vestigingslanden. Vier Marokkaanse Nederlanders namen in de periode 2007-2012 zitting in de raad. Hoewel het de bedoeling is dat leden in de toekomst democratisch gekozen worden, benoemde de Marokkaanse koning voor de eerste vier jaar de leden. De toekomst van de Koninklijke adviesraad van Marokkanen in het buitenland is op het moment van schrijven onduidelijk. Er zijn nog geen nieuwe leden na de eerste termijn van de raad (2009-2012) gekozen en één van de Nederlandse leden stapte begin 2013 uit onvrede over het functioneren uit de raad.

Het verbeteren van de positie van Marokkanen in het buitenland is een opvallend beleidsdoel. Het opkomen voor de rechten en belangen van Marokkanen in het buitenland was eerder immers geen onderdeel van het Marokkaanse overheidsbeleid. Dit duidt op een veranderde houding van de Marokkaanse overheid ten aanzien van Marokkanen in het buitenland. Hoe en of deze houding daadwerkelijk veranderde, is een van de onderwerpen van de volgende paragraaf.

2.4 Praktijk: de werking van het Marokkaanse overheidsbeleid

Hierboven staan de belangrijkste beleidsdoelen van de Marokkaanse overheid ten aanzien van Marokkanen in het buitenland geformuleerd. Voor ieder beleidsdoel zijn één of meerdere overheidsinstellingen aangewezen die het doel proberen te verwezenlijken. Omdat deze instellingen van belang zijn voor mijn onderzoek – het zijn immers de aspecten van ‘de’ Marokkaanse overheid waarmee Marokkaanse Nederlanders in aanraking komen – volgt hieronder een overzicht. De ordening in doelen en instrumenten is echter in dit geval veelal een papieren werkelijkheid. In de praktijk werken de vele instellingen vaak langs elkaar heen en zijn persoonlijke contacten van groot belang. Verderop in dit hoofdstuk ga ik nader in op de praktijk. Tot slot beantwoord ik de vraag: waar kunnen Marokkaanse Nederlanders in contact komen met de Marokkaanse overheid, en welke aspecten spelen in deze contacten een rol?

Overzicht van de belangrijkste Marokkaanse overheidsinstellingen:

La Fondation Mohammed V pour la solidarité (Stichting Mohammed V)

Sinds 2000 voert zij het 'welkomstbeleid' uit voor de tijdelijk terugkerende 'buitenlandse' Marokkanen. Door middel van rustplekken en centra voor informatievoorziening en klachtverwerking, trachten medewerkers de aankomst en het verblijf van de 'buitenlandse' Marokkanen te vergemakkelijken.

<http://www.fm5.ma>

La Fondation Hassan II pour les MRE (Stichting Hassan II)

Deze stichting organiseert vanaf 1990 verscheidene activiteiten voor Marokkanen in het buitenland, waaronder reizen in Marokko en voorlichtingsbijeenkomsten (o.a. over de Marokkaanse familiewet) in Nederland. Daarnaast sturen zij imams (tijdens de ramadan), Korans en Arabisch lesmateriaal naar Nederland.

<http://www.alwatan.ma>

Le Conseil de la Communauté Marocaine à l' Etranger (Koninklijke adviesraad van Marokkanen in het buitenland)

De adviesraad is in 2007 opgericht. De leden zijn actief in het land van vestiging en houden ontwikkelingen in beleid en onderzoek in de gaten om zo een brugfunctie naar Marokko te vervullen.

<http://www.ccme.org.ma>

Ministère de la Communauté Marocaine Résidant à l'Etranger (Ministerie van MRE)

Het ministerie is heropgericht in 2007, met als doelstellingen het behoud van Marokkaanse identiteit, Marokkanen in het buitenland betrekken bij ontwikkelingen van Marokko, het stimuleren van investeringen in Marokko, en integratie en emancipatie van 'buitenlandse' Marokkanen in Marokko en in het land van vestiging. Door middel van de oprichting van Marokkaanse culturele centra, kennisuitwisselingsprojecten en stemrecht voor Marokkanen in het buitenland trachten zij deze beleidsdoelen te bereiken.

<http://www.marocainsdumonde.gov.ma>

Ministère des Affaires Etrangères et de la Coopération (Ministerie van Buitenlandse Zaken)

Marokkaanse Nederlanders zijn aangewezen op het consulaat voor het inschrijven van kinderen, het aanvragen en verlengen van een Marokkaans paspoort en het verkrijgen van een Marokkaans trouwboekje. Door middel van feestjes, bijeenkomsten en persoonlijke gesprekken bereiken consulaire diensten hoogopgeleide en 'geslaagde' Marokkaanse Nederlanders.

<http://www.diplomatie.ma/LeMinist%C3%A8re.aspx>

Le Conseil Marocain des Ouléma pour l'Europe (Raad van Schriftgeleerden voor Europa)

Het Marokkaanse ministerie van Religieuze Zaken richtte in 2008 de raad voor Marokkaanse Schriftgeleerden in Europa op. Zij organiseren bijeenkomsten om de religieuze gemeenschap in het buitenland van informatie te voorzien. De oprichting van deze raad past in het beleid van koning Mohammed VI waarin de institutionalisering van de islam, in plaats van de kunstmatige constructie van zijn religieus leiderschap, toeneemt (Zeghal, 2009).

<http://www.habous.net/fr>

Marokkaanse Banken

Chaabi Bank en *Attijariwafa Bank* hebben meerdere vestigingen in Nederland. Zij reguleren de geldzendingen naar Marokko en het stimuleren investeringen middels het verstrekken van leningen. Veel Marokkaanse Nederlanders hebben een uitvaartverzekering afgesloten bij een Marokkaanse bank.

<http://www.chaabibank.nl>

2.4.1 Uitvoering: overlappende taken en incidentele uitwerking

De Marokkaanse overheid heeft beleidsterreinen waarbinnen verschillende instituties verantwoordelijk zijn voor vergelijkbare taken. De overlapping in werkterrein zorgt voor concurrentie en belemmert een structurele beleidsuitvoering. Ik zal dit illustreren aan de hand van de ontwikkelingen van het ministerie van Marokkanen in het Buitenland.

In 1990 werd het ministerie van Marokkanen in het Buitenland, *Ministère de la communauté Marocaine résidant à l'étranger*, opgericht. In de jaren daaraan voorafgaand waren meerdere ministeries betrokken bij migrantenzaken, waaronder het ministerie van Buitenlandse Zaken en Samenwerking (*Ministère des Affaires Étrangères et de la Coopération*). Vanwege de groeiende belangen ten aanzien van Marokkanen in het buitenland en toenemende wensen en behoeftes van migranten, werden alle taken met betrekking tot Marokkanen in het buitenland toebedeeld aan het nieuwe ministerie. De overlappende verantwoordelijkheden leidden tot protest van het Marokkaanse ministerie van Buitenlandse Zaken. Marokkaanse ambassadeurs ergerden zich aan de volgens hen onterechte bevoegdheden van beleidsmedewerkers van het ministerie van Marokkanen in het Buitenland (Brand, 2006:77-78).

Naast de concurrentiestrijd over de nieuwe taakverdeling, had het Marokkaanse ministerie van Marokkanen in het Buitenland moeite met het bereiken van Marokkanen in het buitenland. Marokkaanse autoriteiten zochten naar 'groups that were creative and imaginative, concerned about working for their compatriots in a non-self-serving way' (Brand, 2006:78). De contacten tussen de Marokkaanse autoriteiten en Marokkanen in het buitenland bleven echter beperkt. Het ministerie van Marokkanen in het Buitenland werd in 1994 een onderministerie. In 1997, zeven jaar na oprichting, kreeg het ministerie van Buitenlandse Zaken weer alle taken met betrekking tot Marokkanen in het buitenland. Tien jaar later, in 2007, werd echter opnieuw een ministerie van Marokkanen in het Buitenland opgericht. Dit ministerie heeft een eigen budget en moet verantwoording afleggen aan de Eerste Minister (Belguendouz, 2009:68).

Ook het ministerie van Marokkanen in het Buitenland en Stichting Hassan II kregen onenigheid over de taakverdeling. Deze onenigheid leidde tot financieel dualisme (Brand, 2006:81). Tijdens een interview met een medewerker van Stichting Hassan II bleek dat de twee instituten nog steeds onenigheid hebben over de uitvoering van overlappende taken.¹⁹

¹⁹ Interview met een medewerker van Stichting Hassan II in Rabat op 29 april 2009.

De overlappende taken en de wisselende overheidssubsidiëring resulteren in onderlinge concurrentiestrijd en wederzijdse beschuldigingen. Daarbij slagen organisaties er door de wisselende financiering nauwelijks in de projecten structureel en op lange termijn te blijven uitvoeren.

De ontwikkeling van de verschillende overheidsinstrumenten maakt inzichtelijk dat verschillende instituties dezelfde activiteiten en verantwoordelijkheden hebben. Het ministerie van Religieuze Zaken en Stichting Hassan II zijn beiden betrokken bij het zenden van imams tijdens de ramadan. Een ander voorbeeld betreft het welkomstbeleid voor tijdelijk terugkerende Marokkanen in het buitenland. Stichting Hassan II voerde dit beleid jarenlang uit totdat de Marokkaanse koning besloot dat Stichting Mohammed V deze taak zou voortzetten.

2.4.2 Charmeoffensief

De manier waarop de Marokkaanse overheid Marokkanen in het buitenland benadert, veranderde de afgelopen decennia. De verandering van een controlerende en intimiderende houding naar een ‘charmeoffensief’ is een algemene tendens in het overheidsbeleid voor extraterritoriale burgers (Gamlen, 2011:4). Hieronder beschrijf ik de verandering in de houding van Marokkaanse autoriteiten ten aanzien van Marokkanen in het buitenland.

In 1974 werd de *Fédération des Amicales des Travailleurs et des Commerçants Marocains*, de Amicales, opgericht. Deze organisatie van de Marokkaanse overheid stond in Nederland bekend als een fascistische organisatie die geweld gebruikte tegen wie hen tegenwerkte (Brand, 2006:73).²⁰ De initiële doelstelling van de Amicales was het opbouwen van een netwerk van contacten. Het bredere doel was het behoud van een bepaalde controle over de Marokkaanse gemeenschap in het buitenland en om Marokkanen in het buitenland te informeren over de besluiten van de Marokkaanse overheid (Brand, 2006:71; Cherti, 2008:156). Vanaf het begin was de Amicales de rechterhand van de Marokkaanse veiligheidsdienst. Informatie over activiteiten die de Marokkaanse overheid als gezagsondermijndend beschouwde en lijsten met namen van vakbondsorganisaties, verenigingen van activisten en politieke partijen of van studentenbewegingen in het buitenland werden door Amicalesleden doorgeleverd aan Rabat. (Belguendouz, 2006:4). Degenen die zich in Europa kritisch uitlieten over het Marokkaanse regime werden tijdens hun vakantie in Marokko lastiggevallen of bedreigd (de Haas, 2005a:58).

20 Voor achtergrondinformatie over de oprichting van de Amicales, zie: Cottaar ea, 2009:211.

In 1990 richtte koning Hassan II, gelijktijdig met het ministerie van Marokkanen in het Buitenland, Stichting Hassan II op. Volgens een medewerker van deze stichting vormden de klachten van terugkerende Marokkanen in het buitenland de aanleiding voor het in het leven roepen van deze instelling. Volgens Belguendouz is de oprichting van Stichting Hassan II een omslag in het beleid van de Marokkaanse overheid. Voor de Marokkaanse overheid werd duidelijk dat de Marokkanen in het buitenland zich permanent vestigden en in het beleid komt daarom ook aandacht voor het behoud van de Marokkaanse identiteit (Belguendouz, 2009:72-74).

Brand (2006) stelt dat Marokkaanse beleidsmakers in het Marokkaanse overheidsplan voor 2000-2004 de Marokkanen in het buitenland voor het eerst beschreven als volwaardige personen met volwaardig burgerschap. Zij ziet met het aantreden van koning Mohammed VI het omslagpunt in de relatie met Marokkanen in het buitenland. Terwijl de voorafgaande jaren zich kenmerkten door controle en onderdrukking, trachtte Mohammed VI na de dood van zijn vader de relatie met Marokkaanse burgers, ook die in het buitenland, te verbeteren. Het welkomstbeleid voor terugkerende Marokkanen en de Koninklijke adviesraad van Marokkanen in het buitenland zijn voorbeelden van initiatieven waaruit een andere houding van de Marokkaanse overheid blijkt.

Het omslagpunt in het beleid van de Marokkaanse overheid voor Marokkanen in het buitenland komt overeen met het nationale Marokkaanse beleid. Dit was het duidelijkst zichtbaar bij het aantreden van koning Mohammed VI. De koning wil breken met het repressieve regime van zijn vader en deed dit onder andere door een waarheidscommissie in te stellen na jarenlange schending van mensenrechten. 'Mensenrechten' zijn een gevoelig onderwerp voor de Marokkaanse overheid en er bestaan dan ook meerdere staatsinstituties die zich met dit thema bezighouden (Buskens, 2003:78). De Koninklijke adviesraad van Marokkanen in het buitenland is ook deel van de institutionalisering van de strijd voor mensenrechten. Het CCDH, een van de Marokkaanse mensenrechtenorganisaties was betrokken bij de oprichting van de migrantenadviesraad en in de raad zitten verschillende mensenrechten-activisten.

2.5 Conclusies: wat kunnen Marokkaanse Nederlanders verwachten?

De Marokkaanse overheid maakt op nationale en religieuze gronden aanspraak op een band met Marokkanen in het buitenland. Doordat de Marokkaanse nationaliteit niet is af te staan, behouden ook Marokkaanse Nederlanders de Marokkaanse nationaliteit. Daarnaast strekt de koninklijke verantwoordelijkheid voor het religieuze leven van Marokkanen zich ook uit tot Marokkanen in het buitenland.

Deze twee aanspraken staan niet op zichzelf. De Marokkaanse overheid heeft een aantal belangen ten aanzien van Marokkanen in het buitenland. Kortweg zijn dit geld en veiligheid. Geld omvat het concreet overmaken van geld, het toerisme, het investeren in onroerend goed, ontwikkelingsprojecten en ondernemingen. Het belang veiligheid betreft politieke stabiliteit en het voorkomen van terroristische aanslagen vanuit islamitisch motief.

De Marokkaanse overheid ontwikkelde de afgelopen decennia meerdere beleidsinstrumenten voor het behartigen van deze belangen. Zo kwam er niet alleen het Marokkaanse ministerie van Marokkanen in het Buitenland en de migrantenadviesraad, maar raakten ook Marokkaanse bedrijven – waaronder het telecombedrijf en de Marokkaanse luchtvaartmaatschappij – betrokken bij de realisatie van het beleid van de Marokkaanse overheid. Dit betekent dat Marokkaanse Nederlanders de Marokkaanse overheid via een groot aantal instituties kan tegen komen.

Een cruciale factor in de implementatie van het beleid van de Marokkaanse overheid is het persoonlijke contact met Marokkanen in het buitenland. Door overlappende taken, wisselende subsidiegelden en afhankelijkheid van de contacten en medewerking van Marokkaanse Nederlanders, ontbreekt het aan een constante en structurele uitvoering van het Marokkaanse overheidsbeleid. Dit zorgt ervoor dat de contacten tussen de Marokkaanse overheid niet alleen via instituties, maar veelal via personen verloopt.

Hoewel het Marokkaanse overheidsbeleid generiek is voor alle Marokkanen in het buitenland, zijn bepaalde elementen van invloed op de uitwerking voor Marokkaanse Nederlanders. Bijeenkomsten en projecten voor investeringen in Marokko richten zich voornamelijk op Marokkanen in Frankrijk. Een ander project, de oprichting van een cultureel centrum, blijkt in Nederland nog niet te slagen. Projecten gericht op de Marokkaanse identiteit, afgelopen decennia gekenmerkt door de nadruk op de Arabische identiteit, sluiten waarschijnlijk in mindere mate aan bij Marokkaanse Nederlanders met overwegend Berberachtergronden.

